

6. Hallerod, B. The Truly Poor: Indirect and Direct Measurement of Consensual Poverty in Sweden // Journal of European Social Policy, 1995. – 5(2), P. 111-129.

7. Бедность: альтернативные подходы к определению и измерению. Коллективная монография. Науч. докл. / Под ред. Т. М. Малевой. Моск. центр Карнеги; Вып. 24. – М.: Моск. центр Карнеги, 1998. – 282 с.

8. Давыдова Н. М. Депривационный подход в оценках бедности // СоцИс. – 2003. – № 6. – С. 88-96.

9. Доповідь «Самооцінка домогосподарствами достатності окремих товарів та послуг» (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) [Електронний ресурс] Державний комітет статистики України. – Режим доступу до доповіді:

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/gdn/sddtp/sddtp_09.htm

10. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні // [Черенько Л. М., Полякова С. В., Реут А. Г. та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. С. 96-117.

11. Теоретико-методологічні аспекти диференціації населення за умовами життя // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4, Економічні науки, Том 1. – С. 263-272.

The article is concerned to stratification of Ukraine s population by deprivations over an observable period and correspondence of this stratification with monetary differentiation.

УДК 336.14

Герасименко Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню регіональних особливостей матеріального добробуту населення України. Обґрунтовано систему показників, що характеризують добробут як складову інтегрального показника людського розвитку, проаналізовано рівень їх регіональної варіації в Україні. Представлено інтегральні показники добробуту населення в регіонах та регіональні особливості їх розподілу.

Ключові слова: матеріальний добробут, рівень життя населення, регіональний людський розвиток, регіональна політика.

І. Вступ. Підтримка добробуту населення є основним завданням соціальної політики держави у будь-якому цивілізованому суспільстві, важливою складовою соціально-орієнтованої ринкової економіки. Виступаючи характеристиками загального рівня життя населення, саме показники матеріального добробуту визначають можливості задоволення споживчих потреб, повноцінного включення особи в життя суспільства. Тобто, рівень добробуту виступає як матеріальним підґрунтям високого рівня людського розвитку, так і його основним критерієм, мірилом оцінки суспільного прогресу. Водночас існування істотних диспропорцій соціально-економічного розвитку між регіонами України зумовлює високу актуальність застосування регіонального аналізу в практиці

дослідження проблем, пов'язаних з добробутом населення, а також наукового пошуку релевантних індикаторів його оцінки з метою обґрунтування ефективних інструментів регіональної соціальної політики.

Дослідження різних аспектів рівня життя населення та особливостей його матеріального добробуту належить до найбільш затребуваних напрямів сучасного суспільно-наукового дискурсу. В Україні вагомий внесок до дослідження цієї проблематики здійснили такі науковці, як В. Геєць, О. Грішнова, А. Даниленко, Т. Заяць, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Мандибура, В. Новиков, О. Новікова, В. Онікієнко, У. Садова, Л. Семів, Л. Черенько та інші дослідники [1-5]. Наразі обґрунтовано понятійно-термінологічний апарат відповідних досліджень, запропоновано цілий ряд методичних підходів до оцінки рівня добробуту населення, нагромаджено істотний масив емпіричних даних.

Особливу увагу приділяють науковці дослідженням регіональних особливостей рівня життя населення, що є вкрай необхідними задля формування ефективної регіональної політики держави, вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку. Відповідні наукові розробки знайшли своє відображення в рамках численних методик оцінки рівня та якості життя населення, чільне місце серед яких посідає методика вимірювання регіонального людського розвитку [6; 7]. Проте динамічний розвиток

суспільства та виникнення нових соціальних і економічних викликів обумовили потребу у відповідній адаптації методичних підходів до оцінки регіонального людського розвитку, що була реалізована фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ [8].

II. Завданнями даної статті є обґрунтування системи показників регіональної оцінки рівня матеріального добробуту населення, аналіз особливостей їх регіональної варіації, а також презентація результатів інтегральної оцінки рівня добробуту населення як складової людського розвитку в регіонах України.

III. Виклад основних результатів дослідження. Матеріальний добробут є однією зі складових загального благополуччя людини. Більш того, часто саме економічне становище особи визначає можливості її реалізації стосовно інших аспектів людського розвитку – отримання високого рівня освіти, піклування про власне здоров'я як в контексті отримання якісних медичних послуг, так і з точки зору власного способу життя, задоволення споживчих потреб, вибору найбільш сприятливих умов проживання, організації дозвілля тощо. Відповідно, саме рівень матеріального добробуту виступає підґрунтям будь-яких методичних підходів до комплексної оцінки рівня або якості життя населення, як на міжнародному, так і на національному рівні. В рамках міжнародних порівнянь найбільш поширеним індикатором добробуту населення залишається оціночний показник ВВП в розрахунку на душу населення, який виступає однією зі складових інтегрального індексу людського розвитку [9]. На національному рівні в якості основних критеріїв рівня матеріального добробуту застосовуються показники доходів, споживання або нагромаджених активів населення; останнім часом поширення набувають суб'єктивні підходи до оцінки економічного становища населення.

В рамках розроблення оновленої методики вимірювання регіонального розвитку фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи запропоновано власний підхід до оцінки матеріального добробуту населення, який ґрунтується на показниках, що характеризують як економічний потенціал регіону, так і економічні можливості його мешканців, купівельну спроможність їхніх доходів:

– рівень бідності населення за відносним критерієм (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 %

медіанного рівня), що є своєрідним мірилом економічної нерівності у суспільстві, окреслюючи ті групи населення, що проживають в гірших умовах, порівняно з основною його частиною;

– наявність у домогосподарств вільних коштів, які вони можуть спрямувати на заощадження в тій чи іншій формі (депозити в банках, придбання цінних паперів) або купівлю нерухомості;

– кількість мінімальних продуктових коштів, які можна придбати за середньодушовий дохід у регіоні, що є важливим індикатором купівельної спроможності доходів населення;

– наявність у домогосподарствах базового набору товарів тривалого користування, що є характеристикою певного рівня комфортності життя, притаманного суспільству загалом (в якості відповідного набору для сучасного українського суспільства визначено наявність одночасно трьох категорій товарів: телевізору, холодильника та пральної машини);

– обсяг валового регіонального продукту (ВРП) в розрахунку на душу населення як показник, що характеризує економічний потенціал регіонів як підґрунтя матеріального добробуту їх мешканців; задля забезпечення можливості адекватних динамічних порівнянь, даний вартісний показник скориговано на середнє по країні значення.

Система даних показників є базою для здійснення інтегральної оцінки рівня добробуту населення як складової методики вимірювання регіонального людського розвитку, алгоритм розрахунків якої детально представлено у відповідній публікації [8]. В цілому, регіональні особливості розподілу результатів розрахунку інтегральних показників матеріального добробуту характеризуються існуванням декількох кластерів (рис. 1):

– перший, що характеризується найвищими значеннями показників (Запорізька, Київська, Черкаська, Дніпропетровська та Донецька області);

– другий з дещо нижчими значеннями показників, до складу якого належить більшість регіонів України (Луганська, Чернігівська, Харківська, Миколаївська, Сумська, Полтавська, Чернівецька, Одеська, Хмельницька області, АР Крим);

– третій з низькими значеннями показників (Закарпатська, Вінницька, Львівська, Кіровоградська, Рівненська, Івано-Франківська області);

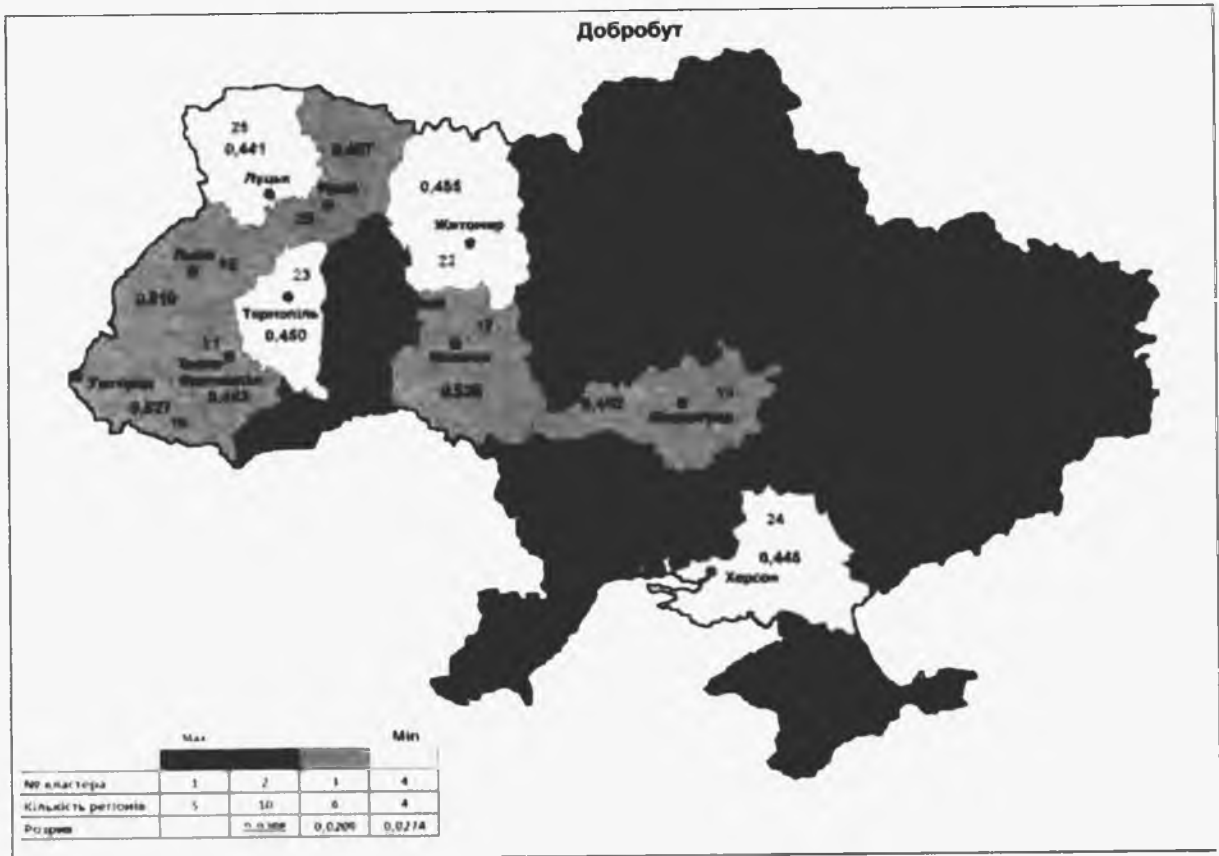

Рис. 1. Регіональні особливості інтегрального показника матеріального добробуту населення України в 2010 р.
Джерело: розрахунки ІДСД ім. М. В. Птухи НАНУ.

– четвертий, що включає області з найнижчими значеннями показників (Житомирська, Тернопільська, Херсонська та Волинська).

Саме в регіонах, що належать до *першого кластера*, спостерігаються найнижчі по країні показники відносної бідності населення (табл. 1): найменший відсоток бідного населення зафіксовано в Черкаській (14,1%), Запорізькій (18,1%), Київській (18,2%) та Донецькій областях (19,5%). В свою чергу, вищий рівень бідності населення Дніпропетровської області (27,9%) нівелювався сприятливим внеском інших показників, які забезпечили області гідне місце за рівнем добробуту населення. Сприятливе становище регіонів, що потрапили до першого кластера, пояснюється і достатньо високими показниками купівельної спроможності середньодушового доходу, що вимірюються кількістю мінімальних продуктивних кошиків: найвище по країні значення даного показника мало місце в Дніпропетровській області (2,56), досить добре представлені Донецька та Київська області.

Водночас з точки зору ВРП в розрахунку на душу населення перший кластер демонструє досить диференційовану картину: порівняно з

середньоукраїнським показником, найкраща ситуація властива Дніпропетровській області, високі значення - в Донецькій та Київській областях. Водночас для Запорізької та Черкаської областей, що належать доданого кластеру за рівнем добробуту, характерні значно нижчі значення ВРП в розрахунку на одну особу. Гірші позиції демонструє кластер і за таким показником, як питома вага домогосподарств, які робили заощадження або купували нерухомість: до цієї категорії належать менше 30% домогосподарств у Київській, Черкаській та Дніпропетровській областях, а в Донецькій області – лише 14,6%. На протигагу до цього, в окремих регіонах України, які посіли нижчі рейтингові місця за інтегральними показниками добробуту, частка домогосподарств, що робили заощадження або купували нерухомість, перевищувала 40%.

Досить різнопланова ситуація в межах першого кластеру властива й регіональній диференціації такої характеристики добробуту населення, як наявність базового набору товарів тривалого користування. Поряд з абсолютним лідером країни за цим показником (91,8% домогосподарств у Донецькій області), решта

Регіональні показники матеріального добробуту населення в 2010 р.

	Рівень бідності за відносним критерієм, %	Частка домогосподарств які робили заощадження, або купували нерухомість, %	Кількість мінімальних продуктових кошиків, які можна придбати за середньодушовий дохід, од.	ВРП в розрахунку на особу, співвідношення до середнього значення	Частка домогосподарств, що володіють базовим набором товарів тривалого користування, %
АР Крим	25,4	30,3	2,23	0,90	87,1
Вінницька	26,2	23,6	2,32	0,78	76,6
Волинська	37,4	13,3	2,24	0,76	68,5
Дніпропетровська	27,9	23,9	2,56	1,88	83,9
Донецька	19,5	14,6	2,67	1,57	91,8
Житомирська	40,8	12,5	2,33	0,79	78,1
Закарпатська	25,7	28,4	2,05	0,67	82,8
Запорізька	18,1	39,3	2,50	1,28	83,7
Івано-Франківська	21,8	6,7	2,15	0,80	70,7
Київська	18,2	27,3	2,35	1,42	77,4
Кіровоградська	39,6	18,2	2,29	0,84	75,7
Луганська	20,0	29,0	2,48	1,07	88,9
Львівська	29,1	9,0	2,13	0,89	87,0
Миколаївська	18,7	16,4	2,63	1,10	91,6
Одеська	25,9	23,4	2,65	1,22	85,8
Полтавська	26,0	22,7	2,70	1,61	71,6
Рівненська	33,7	18,7	2,24	0,75	76,0
Сумська	24,0	42,0	2,42	0,85	80,1
Тернопільська	37,3	13,1	2,05	0,64	75,6
Харківська	19,1	15,5	2,41	1,28	90,3
Херсонська	36,8	8,6	2,24	0,78	82,3
Хмельницька	28,8	33,0	2,43	0,74	70,1
Черкаська	14,1	25,3	2,56	0,94	77,9
Чернівецька	25,8	50,7	2,18	0,59	77,4
Чернігівська	19,7	42,2	2,47	0,84	62,0
Коефіцієнт регіональної варіації, %	27,96	48,00	7,97	33,13	9,49

Джерело: складено за даними ОУЖД.

областей кластеру характеризуються нижчими частками населення, що володіє визначеним набором товарів (зокрема, лише по 77% домогосподарств Київської та Черкаської областей).

Другий кластер характеризується вищими рівнями відносної бідності населення (від 18 до 29%), дещо нижчою купівельною спроможністю доходів населення. Проте, негативний внесок цих показників до розрахунку інтегральних індексів в повній мірі компенсується найвищими по країні частками населення, яке купувало нерухомість або робило заощадження (зокрема, 50,7% в Чернівецькій області, понад 40% в Чернігівській та Сумській областях), порівняно високими значеннями ВРП в розрахунку на одну особу (зокрема, в Полтавській, Луганській, Миколаївській, Одеській та Харківській областях) та показника володіння базовим переліком товарів тривалого користування (див. табл. 1).

Третій кластер переважно включає регіони з нижчими за середні значеннями більшості часткових показників добробуту населення. Однак, саме до цієї групи належать один з загальноукраїнських максимумів відносної бідності населення (39,6% в Кіровоградській області), регіони з найнижчими частками домогосподарств, які робили заощадження або купували нерухомість (зокрема, 6,7% в Івано-Франківській та 9,0% у Львівській області), дуже низькими показниками частки домогосподарств, які володіють базовим набором товарів тривалого користування (70,7% в Івано-Франківській, 75,7% в Кіровоградській, 76% в Рівненській та 76,6% в Вінницькій). Несприятливо виглядають області кластеру і за значенням ВРП в розрахунку на одну особу: співвідношення цього показника із середньоукраїнським значенням в Закарпатській (0,67), Рівненській (0,75), Вінницькій (0,78) та Івано-Франківській

(0,80) належать до найнижчих в Україні. Єдиним позитивним показником, який дещо нівелює вплив несприятливий вплив інших факторів в окремих областях, є купівельна спроможність доходів населення, що вимірюється показником кількості мінімальних продуктивних кошків (високі значення цього показника спостерігаються в Львівській, Кіровоградській та Рівненській областях).

Приналежність областей до *четвертого кластера*, з найнижчими значеннями інтегральних показників добробуту населення, визначається найвищими рівнями відносної бідності населення та низькими показниками ВРП на одну особу. Так, найвищий по країні рівень бідності спостерігався в Житомирській області (40,8%); високими були показники бідності населення Волинської, Тернопільської та Херсонської областей (близько 37%). Населення регіонів даного кластера характеризується й низькою часткою домогосподарств, які робити заощадження або купували нерухомість (від 8,6% в Херсонській області до 12-13% у Житомирській, Тернопільській та Волинській областях), незначними рівнями забезпечення населення базовим набором товарів тривалого користування. Проте найбільш значний негативний внесок до формування загальної несприятливої картини добробуту населення в цих регіонах здійснює показник ВРП в розрахунку на одну особу: у Тернопільській та Закарпатській областях значення даного показника належать до одних з найнижчих в Україні. Водночас, купівельна спроможність доходів населення цих областей є досить високою порівняно з іншими регіонами, зважаючи на кількість мінімальних продуктивних кошків, які можна придбати на середньодушовий дохід (від 2,1 кошків в Тернопільській і Житомирській областях до 1,9 – в Херсонській і Волинській).

В цілому, як свідчать дані табл. 1, значення даних показників в регіонах України характеризуються різноплановими рівнями неоднорідності: досить високими залишаються диспропорції економічного розвитку регіонів при оцінці за допомогою показника ВРП на душу населення, що обумовлює нерівність передумов економічного становища мешканців різних регіонів (коефіцієнт регіональної варіації відповідного показника становить 33%). Істотною залишається й регіональна варіація показників відносної бідності населення (відповідний коефіцієнт – 28%), а варіація частки домо-

господарств, які робили заощадження або купували нерухомість, сягає 48%. Водночас рівні регіональної варіації таких показників, як кількість мінімальних продуктивних кошків, яку населення може придбати за середньодушовий дохід, та частка домогосподарств, що володіють базовим набором товарів тривалого користування, перебувають в межах статистично «нормальних» значень (до 10%). Такий регіональний розподіл показників дає підстави для висновків про однорідність розподілу «базового» рівня матеріального добробуту населення на території України, що характеризує найнеобхідніші прояви споживчих потреб, проте суттєву регіональну диференціацію «розширених» економічних можливостей населення, що спрямовані на задоволення потреб вищого рівня.

IV. Висновки та перспективи подальших досліджень. Вирішення проблем регіональної диференціації рівня життя населення залишається одним з найважливіших напрямів соціальної політики держави, оскільки саме на цьому рівні формуються важливі ризики соціальної безпеки та згуртованості суспільства. В свою чергу, розробка ефективних соціальних програм має ґрунтуватися на системі індикаторів моніторингу та оцінки, що забезпечували б цілісне наукове бачення проблеми. Важливо, щоб відповідні показники мали комплексний характер, оцінюючи не лише «зовнішні» детермінанти рівня життя населення, такі як економічний потенціал регіону або рівень його промислового розвитку, а й інші детермінанти добробуту, що характеризують реальну купівельну спроможність наявних доходів, визначають можливості задоволення як «базових», так і розширених потреб домогосподарств. Відповідно, заходи соціальної політики мають спрямовуватися не лише на загальну підтримку доходів населення та захист вразливих верств суспільства, а й на регулювання політики цін і тарифів в регіонах, забезпечення доступності житла для різних категорій населення, сприяння підвищенню загальної комфортності умов проживання та доступності основних суспільних послуг. Пом'якшення регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку потребуватиме також вдосконалення системи міжбюджетних відносин, розширення витратних повноважень місцевих бюджетів та зміцнення їх власної доходної бази, підвищення ефективності соціальних видатків та посилення адресності системи соціальної

допомоги. Вирішення цих наукових завдань має становити підґрунтя майбутніх досліджень, результати яких мають бути імplementовані у відповідних соціальних програмах та стратегіях регіонального розвитку.

1. Геєць В.М. Економічні передумови стабільного соціального розвитку в середньостроковій перспективі / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 9–33.

2. Грішнова О. А. Людський розвиток: навч. посіб. / О.А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.

3. Лібанова Е. М. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності української економіки / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 5–19.

4. Мандибуря В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В. О. Мандибуря. – К.: Парлам. вид-во, 1998. – 255 с.

5. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: Монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк, І. В. Качалова, Н. С. Власенко. – Донецьк: Ін-т ек-ки пром-сті НАН України, 2008. – 468 с.

6. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки і сучасний стан / Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко,

О. С. Власюк та ін. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – 110 с.

7. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: колективна монографія / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.

8. Методика вимірювання регіонального людського розвитку. / Інститут демографії та соціальних досліджень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/>.

9. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех / ПРООН. – М.: Издательство «Весь Мир», 2011. – 181 с.

The article is devoted to investigation of regional peculiarities of the material well-being of the population of Ukraine. A system of indicators, characterizing a well-being as a component of the integral index of human development is grounded; a rate of their regional variation analyzed for Ukraine. The integral indices of the population well-being are presented in the context of regional assessment of human development, as well as the results of their regional distribution.

УДК 338 (477)

Гуцько В. І.

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ТА РОЗВИТКОМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Доведена необхідність державного регулювання використанням та розвитком інтелектуального потенціалу зайнятого населення України. Запропоновано концептуальні підходи до системного державного регулювання використанням та розвитком інтелектуального потенціалу зайнятого населення в національній економіці.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, зайняте населення, державне регулювання, використання, розвиток.

І. Вступ. Здобуття конкурентоздатності економіки України у новому столітті буде значною мірою визначатися спроможністю держави забезпечити розвиток та використання інтелектуального потенціалу зайнятого населення (ІПЗН) з найбільшим економічним та соціальним ефектом для економіки та суспільства. Сьогодні розв'язанню цих завдань перешкоджає відсутність керованого впливу з боку держави, слабкість та

неефективність методів державної підтримки процесів інтелектуалізації трудової діяльності зайнятого населення.

У формуванні наукових уявлень про державне регулювання використанням та розвитком ІПЗН вагомий внесок належить Т. Стюарту, В. Іноземцеву та іншим зарубіжним вченим. Серед українських дослідників проблему державного регулювання використання та розвитку ІПЗН з різною мірою глибини вивчали О. Амоша, В. Геєць, О. Грішнова, Е. Лібанова, В. Онікієнко, М. Семикіна, А. Чухно та ін. Разом з тим теорія та практика державного регулювання використання та розвитку ІПЗН країни все ще перебуває на стадії становлення.

ІІ. Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо забезпечення напрямів державного регулювання використанням та розвитком ІПЗН в Україні. Для досягнення вказаної мети у статті поставлені та вирішені такі завдання: визначити роль державного регу-